

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Губені. Ю. Е. Розвиток сільських територій: деякі аспекти європейської теорії і практики / Ю.Е. Губені. // Економіка України. — 2007. — № 4. — С. 62-70.
2. Лісовий А. В. Державне регулювання розвитку сільських територій : монографія / А. В. Лісовий. — К. : [Дія], 2007. — 400 с.
3. Організаційно-економічні основи розвитку агропромислового комплексу та сільських територій / за ред. П. А. Лайка. — К. : ЗАТ «Нічлава», 2006. — 448 с.
4. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України. — 23.03.2000. - N 1602-III.

УДК 33:638:1**СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВАХ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ***Самайчук С.І. – к. е. н., доцент, Херсонський ДАУ*

Постановка проблеми. Нарощування обсягів виробництва зерна, досягнення стабільності й ефективності виробництва мають стратегічне значення для підйому національної економіки та подолання кризового стану ряду суміжних галузей. Виробництво і реалізація зерна в Херсонській області мають особливе значення, тому що зернова галузь є провідною для більшості господарств незалежно від організаційно-правових форм власності. Реалізація зерна – основне джерело надходження грошових коштів, необхідних для розширеного відтворення. Проте за останні роки відмічаються зміни валових зборів зерна й ефективності його виробництва.

Стан вивчення проблеми. Проблема розвитку зернового господарства – одна із найважливіших в економіці. Вона завжди привертала увагу вчених економістів-аграрників. Питаннями підвищення економічної ефективності виробництва зерна, складових цієї проблеми займалася велика група вчених, які зробили питомий внесок у її вирішення, серед яких П.Т.Саблук, Л.М.Худолій, М.Г.Лобас, В.І.Бойко, А.М.Шпичак, М.І.Щур, С.М.Чмир, В.Ф.Сайко та інші. Ними розроблені стратегічні аспекти розвитку зернового виробництва в країні, структурна перебудова, підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу в галузі, формування і функціонування ринку зерна. Окремими питаннями виробництва зерна займалися також учені О.В.Олійник, А.В.Македонський, Д.В.Шиян та інші. Вони в різні періоди активно проводили дослідження даної теми, вважаючи її вирішення запорукою сталого розвитку ринкової економіки. Питання підвищення економічної ефективності виробництва зерна на рівні окремих регіонів потребує наукового обґрунтування та практичного використання.

Завдання і методи досліджень. Основним завданням дослідження є вияв основних тенденцій розвитку зернового виробництва в сільськогосподарських підприємствах Херсонської області та пошук основних резервів і напрямів нарощування валових зборів зерна та підвищення ефективності його виробництва. Для виконання поставлених завдань застосовувались методи системного аналізу, абстрактно-логічний, розрахунково-конструктивний, порівняння, статистичні групування, монографічний.

Дані таблиці 1 свідчать про те, що питома їх вага у виробництві валової продукції сільського господарства становить 58,5% (у 1995 році – 38,3%), у тому числі продукції рослинництва – 52,7% (у 1995 році – 28,4%), продукції тваринництва – 75,6% (у 1995 році – 47,9%).

Сільськогосподарськими підприємствами області у 2010 році було збережено провідні позиції лише у виробництві зернових культур (61,5%) і соняшнику (63,9%). Виробничий профіль присадибних господарств визначають вирощування картоплі, овочів та плодово-ягідних насаджень (табл. 2).

Таблиця 2 - Частка господарств населення у виробництві продукції сільськогосподарства Херсонської області, %

Показник	1995	2000	2005	2008	2009	2010
Продукція сільського господарства	38,3	55,1	63,1	53,4	57,3	58,5
Продукція рослинництва	28,4	42,1	52,8	45,6	50,3	52,7
Зернові культури	7,2	15,5	41,3	35,4	35,3	38,5
Соняшник	2,2	13,6	40,7	36,3	32,6	36,1
Картопля	99,4	99,2	97,9	94,0	93,8	93,4
Овочі	47,1	61,3	67,2	58,2	62,3	69,6
Плоди та ягоди	66,3	79,3	67,7	61,7	67,8	49,5
Виноград	4,0	16,6	15,9	10,8	24,2	26,3
Продукція тваринництва	47,4	77,7	85,9	76,1	77,6	75,6
М'ясо (у живій вазі)	49,8	73,0	89,4	81,7	82,2	73,9
Молоко	33,2	69,2	92,1	92,8	92,0	91,5
Яйця	48,8	73,5	68,6	36,5	44,7	40,5
Вовна	17,3	20,7	37,1	49,2	49,5	51,5

Зерновиробництво також поступово переміщується в приватний сектор, оскільки господарства населення орієнтуються на прибуткові види діяльності. Питома вага виробництва зернових культур у господарствах населення в 2010 році становила 38,5%, тоді як у 1995 році вона складала лише 7,2%.

Посівна площа під зерновими культурами в Херсонській області за останні 10 років коливалась від 584,7 тис. га в 2003 році до 849,1 тис. га в 2001 році (табл. 3). Найвищий валовий збір і найвища врожайність були зафіксовані у 2008 році – відповідно 2202,3 тис. т і 32,9 ц/га. У середньому за 2000-2010 роки валовий збір зерна в Херсонській області становив 1503 тис. тонн.

У середньому за період з 1995 по 2010 роки у структурі посівних площ зернових культур найвищою була частка таких культур, як озима пшениця, яка в 1995 році складала 57,9%, а в 2010 році скоротилась до 53,6%, та ярий ячмінь – який в 2010 році складав 26,3% (табл. 4).

Реалізація виробленої продукції є одним із основних аспектів діяльності сільськогосподарських підприємств і завершальною стадією повного циклу кругообігу виробничих засобів. У процесі реалізації підприємством повертаються у вартісному виразі кошти, витрачені на виробництво і збут продукції.

Аналіз ситуації на регіональному зерновому ринку Херсонської області показав, що спостерігається певне співвідношення між обсягами виробництва, реалізації та ціною реалізованої продукції.

Цінова кон'юнктура регіонального зернового ринку в останні роки значною мірою визначається співвідношенням попиту і пропозиції, що складається на ринку. Так, обсяги реалізації продукції зростають тоді, коли обсяги виробництва на ринку найвищі, а рівень цін на ринку встановлюється найнижчий.

Таблиця 3 - Динаміка посівних площ, валового збору і врожайності зернових культур у Херсонській області

Роки	Посівна площа		Площа з якої зібрано урожай		Валовий збір		Урожайність	
	тис. га	у % до 1990р.	тис. га	у % до 1990р.	тис. т	у % до 1990р.	ц/га	у % до 1990р.
1995	757,0	100,0	720,6	100,0	1771,8	100,0	24,4	100,0
2000	712,7	94,1	677,7	94,0	1166,2	65,8	17,2	70,5
2001	849,1	112,2	822,4	114,1	2180,2	123,1	26,5	108,6
2002	840,8	111,1	705,3	97,9	1537,3	86,8	21,8	89,3
2003	584,7	77,2	456,7	63,4	404,6	22,8	8,9	36,5
2004	743,6	98,2	735,8	102,1	1935,7	109,3	26,3	107,8
2005	714,2	94,3	695,5	96,5	1539,3	86,9	22,1	90,6
2006	624,9	82,5	620,3	86,1	1474,2	83,2	23,8	97,5
2007	688,1	90,9	505,9	70,2	810,1	45,7	16,0	65,6
2008	674,0	89,0	669,2	92,9	2202,3	124,3	32,9	134,8
2009	747,2	98,7	738,8	102,5	1768,9	99,8	23,9	98,0
2010	704,6	93,1	685,3	95,1	1514,8	85,5	22,1	90,6

Таблиця 4 - Структура посівних площ зернових культур у Херсонській області

Показник	1995		2000		2005		2008		2009		2010	
	тис. га	в % до підсумку	тис. га	в % до підсумку	тис. га	в % до підсумку	тис. га	в % до підсумку	тис. га	в % до підсумку	тис. га	в % до підсумку
Зернові і зернобобові	757,0	100,0	712,7	100,	714,2	100,0	674,0	100,0	747,2	100,0	704,6	100,
- всього	438,5	57,9	402,1	0	453,4	63,5	450,2	66,8	490,1	65,6	470,0	0
у т.ч. озимі	398,6	52,7	372,9	56,4	423,5	59,3	406,4	60,3	410,6	55,0	377,7	66,7
зернові	6,5	0,9	11,2	52,3	9,2	1,3	5,4	0,8	6,7	0,9	4,6	53,6
з них пшениця	33,4	4,3	18,0	1,6	20,7	2,9	38,4	5,7	72,8	9,7	87,7	0,6
жито	318,5	42,1	310,6	2,5	260,9	36,5	223,8	33,2	257,1	34,4	234,6	12,4
ячмінь	5,8	0,8	3,6	43,6	4,2	0,6	1,6	0,2	2,5	0,3	1,4	33,3
ярі зернові	222,5	29,4	210,7	0,5	193,8	27,1	158,2	23,5	204,8	27,4	185,6	0,2
з них пшениця	16,1	2,1	15,8	29,6	4,8	0,7	2,6	0,4	4,6	0,6	2,4	26,3
ячмінь	23,8	3,1	32,3	2,2	24,6	3,4	31,8	4,7	21,9	2,9	22,0	0,3
овес	4,9	0,6	22,2	4,5	12,4	1,7	11,4	1,7	9,8	1,3	5,8	3,1
кукурудза	4,5	0,6	4,6	3,1	2,0	0,2	1,1	0,2	1,0	0,1	0,6	0,8
просо	2,6	0,3	5,5	0,6	5,7	0,8	5,4	0,8	6,2	0,9	7,9	0,1
гречка	35,5	4,7	4,3	0,8	6,6	0,9	11,7	1,7	6,3	0,9	8,9	1,1
рис				0,6								1,3
інші зернобобові												

Так, за останні два роки найвища ціна спостерігалася на ринку зерна в 2010 році (1104,02 грн. за тонну), що пов'язано з мінімальним обсягом виробництва на ринку 1514,8 тис. т, обсягом реалізації за досліджуваний період 727,0 тис. т, тоді

як у 2009 році при виробництві зерна 1768,9 тис. т кількість реалізованої продукції склала 947,7 тис. т та ціни реалізації – 834,2 грн. за тонну (табл. 5). Дані таблиці свідчать, що у середньому за 2000-2010 роки рівень товарності зерна в області становив 42,9%. У 2004 році значне зниження рівня товарності було обумовлено низькими врожайми в попередньому 2003 році (404,6 тис. т).

Таблиця 5 - Динаміка рівня товарності зерна в Херсонській області

Роки	Валова продукція, тис. т	Товарна продукція, тис. т	Рівень товарності, %
2000	1166,2	553,8	47,5
2001	2180,2	935,0	42,9
2002	1537,3	716,4	46,6
2003	404,6	159,2	39,3
2004	1935,8	602,9	31,1
2005	1539,3	563,3	35,6
2006	1474,2	590,9	40,1
2007	810,1	376,1	46,4
2008	2202,3	913,5	41,5
2009	1768,9	947,7	53,6
2010	1514,8	727,0	48,0

Пріоритетність каналів реалізації зернової продукції у різні роки постійно змінювалась (табл. 6). Так, у 2000 році найбільший обсяг зерна було реалізовано за бартерними угодами – 227,8 тис. т, або 41,1% від загального обсягу реалізації. У 2001 році обсяг реалізованого зерна на ринку збільшився до 195,8 тис. т. Порівняно з попереднім роком зросла реалізація населенню через громадське харчування та за рахунок оплати праці – до 137 тис. т, обсяг реалізації за іншими каналами збільшився до 486,3 тис. т. реалізація зерна 2002 року через ринок і в рахунок оплати праці зменшилась порівняно з 2001 роком на 53472 і 67565 т відповідно. Стосовно 2003 року слід зазначити, що загальний обсяг реалізації зернових культур становив 159,1 тис. т. Такий низький показник можна пояснити неврожаєм зернових, коли загинуло майже 80% озимини.

Таблиця 6 - Канали реалізації зерна в Херсонській області, т

Роки	Реалізовано - всього	У тому числі					Довідково з загального обсягу обміняно за бартерними угодами
		переробним підприємствам	на ринку	населенню в рахунок оплати праці	видано пайовикам	за іншими каналами	
2000	553793	10639	153210	161685	-	228259	227811
2001	934994	8013	195829	137031	107789	486302	164010
2002	716380	6766	142357	69466	90706	407085	64257
2003	159153	1131	34122	15324	24575	84001	5100
2004	602901	24138	95488	28477	71046	383752	11210
2005	563326	12578	101228	24371	56804	368345	4026
2006	590931	5198	110422	17437	63779	394095	2193
2007	376112	5035	52017	10494	39212	269354	721
2008	913522	37552	133650	15928	73124	653268	-
2009	947701	5764	136269	14598	65719	725351	-
2010	726977	4936	96189	11085	65771	548996	-

Останніми роками намітилася тенденція до підвищення реалізації зерна на ринку й за іншими каналами. У 2010 році обсяг реалізації на ринку порівняно з попередніми роками скоротився до 96,2 тис. т. і становив 1,3% від загального обсягу реалізації, а за іншими каналами – до 549 тис. т., або 75,5%.

Наведене свідчить про вагомую роль ринку зернових культур у розвитку аграрного сектора економіки області. Водночас існуючі тенденції до зниження рентабельності зерновиробництва, поглиблення нерівномірності розподілу доходів між товаровиробниками та посередниками, посилення залежності аграріїв від зернотрейдерів, які сьогодні контролюють переважну частину товаропотоків зерна та істотно впливають на внутрішню цінову політику, зростання розриву між імпортними та експортними цінами зернових культур обумовлюють об'єктивну необхідність пошуку інноваційних шляхів конкурентоспроможності продукції українських зерновиробників як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Виробництво і реалізація зерна для сільського господарства Херсонської області має особливе значення тому, що зернова галузь є провідною для абсолютної більшості сільськогосподарських підприємств.

Дані про динаміку грошових надходжень, собівартість та прибуток у виробництві зерна Херсонської області наведені в таблиці 7.

Аналіз даних свідчить про нестійку динаміку економічних показників виробництва зерна в господарствах області. У період з 2000-2001 роки – спостерігається високий рівень рентабельності від 24,6 до 32,2% при одночасному збільшенні суми прибутку з 56045 тис. до 63674 тис. грн. У період з 2002 по 2010 роки тенденція протилежна – суми прибутку зменшувались від збитку у 2005 році у розмірі 11097 тис. грн. до прибутку у 2010 році, що супроводжувалося і наступною динамікою рівня рентабельності – від -4,3% у 2005 році до 2,8% у 2010 році. У 2008 році сума прибутку була найбільшою і складала 95278 тис. грн., що на 39232 тис. грн., або на 70,0% більше порівняно з 2000 роком, але рівень рентабельності складав усього 15,5%, тоді як у 2000 році він становив 32,2%.

Таблиця 7 - Динаміка економічної ефективності виробництва зерна в Херсонській області

Роки	Грошові надходження від реалізації зерна, тис. грн.	Те ж у % до 2000р.	Повна собівартість реалізованого зерна, тис. грн..	Те ж у % до 2000р.	Прибуток (+), збиток (-), тис. грн..	Те ж у % до 2000р.	Рівень рентабельності, %
2000	229993	100,0	173948	100,0	+56045	100,0	32,2
2001	323043	140,5	259369	149,1	+63674	113,6	24,6
2002	222585	96,8	219218	126,0	+3367	6,0	1,5
2003	99994	43,5	96937	55,7	+3057	5,5	3,2
2004	264733	115,1	242486	139,4	+22247	39,7	9,2
2005	247908	107,8	259005	148,9	-11097	-	-4,3
2006	298345	129,7	292732	168,3	+5613	10,0	1,9
2007	304039	132,2	280683	161,4	+23356	41,7	8,3
2008	710338	308,9	615060	353,6	+95278	170,0	15,5
2009	773795	336,4	735794	423,0	+38003	67,8	5,2
2010	802608	349,0	780580	448,7	+22028	39,3	2,8

Така динаміка прибутковості зернового виробництва вимагає виявлення впливу деяких чинників. Тут мало місце значне нарощування загальної суми собівартості реалізованої продукції. Якщо у 2000 році її повна собівартість дорівнюва-

ла 173948 тис.грн., то в 2010 році вона зросла до 780580 тис.грн., або збільшилася майже у 3,5 рази. До того ж темпи зростання собівартості випереджували темпи нарощування обсягів грошових надходжень. Лише у 2001 році зростання загальних сум виручки та повної собівартості було близьким – відповідно 140,5% та 149,1%. Тому і рівень рентабельності в цьому році склав 24,6%.

Зважаючи на значення виробничої собівартості зерна та її вплив на формування доходності галузі, здійснено аналіз її формування залежно від рівня виробничих витрат на одиницю посівної площі та виходу основної продукції з цієї площі, тобто одержаної урожайності (табл. 8).

Наведені в таблиці дані свідчать про загальну тенденцію зростання виробничих витрат на одиницю посівної площі зернових при неадекватному зростанні урожайності. Так, витрати на 1 га зібраної площі збільшилися у 2010 році проти 2000 року майже у 4,4 рази, а врожайність збільшилась на 28,5%. У результаті собівартість одиниці продукції зернових і зернобобових культур у 2010 році була вищою від рівня цього показника у 2000 році більше ніж у 3,4 рази.

Слід підкреслити, що значне збільшення витрат на 1 га посівів зернових культур зумовлене насамперед істотним здороженням матеріально-технічних ресурсів виробничого призначення, які виготовляються вітчизняною промисловістю або імпортуються з інших країн для споживання в сільському господарстві.

Таблиця 8 - Динаміка виробничої собівартості зерна та факторів її формування у сільськогосподарських підприємствах Херсонської області

Роки	Витрати на 1 га зібраної площі		Урожайність у вазі після доробки		Собівартість 1 ц зерна у вазі після доробки	
	грн.	у % до 2000 р.	грн.	у % до 2000 р.	грн.	у % до 2000 р.
2000	540,25	100,0	17,2	100,0	31,41	100,0
2001	735,11	136,1	26,5	154,1	27,74	88,3
2002	667,08	123,5	21,8	126,7	30,60	97,4
2003	541,92	100,3	8,9	51,7	60,89	193,9
2004	1057,79	195,8	26,3	152,9	40,22	128,0
2005	1016,16	188,1	22,1	128,5	45,98	146,4
2006	1179,05	218,2	23,8	138,4	49,54	157,7
2007	1194,08	221,0	16,0	93,0	74,63	237,6
2008	2215,16	410,0	32,9	191,3	67,33	214,4
2009	1855,60	343,5	23,9	139,0	77,64	247,2
2010	2372,88	439,2	22,1	128,5	107,37	341,8

Водночас необхідно зауважити, що темпи підвищення цін на реалізацію сільськогосподарської продукції були в десятки разів нижчими, що привело до порушення цінового паритету на промислову і сільськогосподарську продукцію. Спроби тлумачити цей процес із позиції розвитку інтенсифікації зернового виробництва безпідставні, оскільки значно скоротились обсяги використання у сільському господарстві матеріально-технічних засобів: техніки, добрив, пально-мастильних матеріалів, хімічних засобів захисту рослин тощо.

До того ж, це не підтверджується співвимірюванням темпів нарощування витрат на 1 га посівної площі й підвищенням урожайності. Крім того, збільшення витрат на 1 га, якщо вони відображають процес інтенсифікації, повинно мати інноваційний характер, тобто сприяти впровадженню досягнень науково-технічного прогресу, чого реально не відбувалося.

Висновки та пропозиції. Таким чином, основними напрямками регулювання виробництва і реалізації зерна в області має стати стабілізація посівних площ зернових і збільшення врожайності, удосконалення структури посівів, забезпечення гарантії збуту зерна. Реалізація цих заходів має здійснюватись через цінову, фінансово-кредитну і податкову підтримку зерновиробників, проведення державних заставних операцій із зерном, здійснення товарних інтервенцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Мельник Ю.Ф. Агропромислове виробництво України: уроки 2008 р. і шляхи забезпечення інноваційного розвитку / Мельник Ю.Ф., Саблук П.Т. // Економіка АПК. – 2009. - №1. – С. 3-15.
2. Безкровний О.В., Перетяцько І.В. Сучасні тенденції капіталоутворення в секторі АПК України / О.В.Безкровний, І.В.Перетяцько // Вісник Хмельницького національного університету. - 2011. - № 2, Т. 3. – С.9-12.
3. Бородіна О.М. Аграрна політика України: витоки, сучасний стан і нові можливості в контексті інституціоналізму та викликів глобалізації / О.М. Бородіна // Економіка України. – 2008. – №10. – С.94–107.
4. Мельник Л.Ю. Аграрний сектор економіки в аспекті його матеріально-технічної й технологічної оснащеності / Л.Ю. Мельник // Агросвіт. – 2009. – № 2. – С. 2–8.

УДК: 339.13.017: 339.137.2: 663.5 (477)

КОНКУРЕНТНИЙ СТАН РИНКУ ГОРІЛЧАНИХ ВИРОБІВ НА УКРАЇНІ

Сергєєва Ю.А. - к. с.-г. н., Херсонський ДАУ

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні в умовах економічної та фінансової кризи у зв'язку із зменшенням реальних доходів населення незворотно відбуваються процеси зменшення обсягів продажів продукції як на промисловому, так і на споживчому ринках. У таких умовах більшість компаній стикається не лише із проблемами, пов'язаними із втратою клієнтів і відповідної частки ринку, але й навіть із проблемою неможливості діяльності на ринку через нерентабельність виробництва і реалізації продукції.

Проблема конкурентоспроможності нині актуальна як для національної економіки в цілому, так і для господарських первинних утворень – підприємств, організацій. Проте слід зазначити, що питання теорії і практики конкуренції в Україні та в інших пострадянських країнах ще недостатньо досліджені, а розвиток економічної сфери нашої країни свідчить про те, що такий стан має місце ще й через відсутність фундаментальних розробок стосовно конкуренції.

Стан вивчення проблеми. Відомі зарубіжні вчені, які працювали над цією проблемою, - М. Познер, П. Брентон, М. Портер, Д. Сакс, Дж. Стренд, Р.Лукас, В.Скотт, Р.Солоу та інші, трактують конкурентоспроможність як зумовлене економічними, соціальними і політичними факторами стійке місце країни або її виро-